

Az erdélyi magyarok politikai helyzete 1918 után

a HUNSOR összeállítása

A Romániával való uniót kimondó gyulafehérvári határozatban (1918. dec. 1-2.) az erdélyi románság vezetői a következőképpen szolt a nemzetiségi jogokról:

”Teljes nemzeti szabadság az együtt lakó népek számára. Minden népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához és igazságszolgáltatásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből való egyének által. A törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való képviselőre minden nép népességének arányában nyer jogot.”

Románia az Antanttal 1919. december 9-én kötött nemzetközi szerződésben vállalta a kisebbségi jogok tiszteletben tartását. A szerződés a nem románok számára biztosította az általános jogegyenlőséget, a szabad nyelvhasználatot, a nemzetiségi oktatást, a székelyeknek és szászoknak némi kulturális autonómiát is kilátásba helyezett. A jogegyenlőséget elvben a liberális jellegű 1923-as alkotmány is megerősítette, de az országot ”román nemzetállammá” nyilvánította, és nem emelte törvényerőre a gyulafehérvári határozat kisebbségeknek tett ígéreteit.

A leszakadt Erdélyben nehezen indult meg a kisebbségek politikai szervezkedése. A demokratikus szellemű KÓS KÁROLY 1921 júniusában Bánffyhunyadon szervezett meg egy néppártot, ez azonban nem tudott országos jelentőségre szert tenni.

A különböző demokratikus és arisztokrata pártalapítási kísérletek után, 1922 végén kerülhetett sor egy idotálló szervezet, az konzervatív szellemű Országos Magyar Párt létrehozására. A párt '23-ban egyezményt kötött GOGÁVAL, aki AVARESCU tábornok Néppártját képviselte. A megállapodás a legalább 25%-os magyar lakosságú községekben az egyházak számára bizonyos autonómiát, a felekezeti iskoláknak nyilvánossági jogot, más magyar nyelvű kulturális intézmények működésének megkönnyítését, az anyanyelv széleskörű használatát ígérte abban az esetben hogyha a magyarok a választásokon közösen indulnak a Néppárttal és gyoznek. A Magyar Párt ezt a megállapodást azonban rövidesen felmondta, és '26-ban az erosebbnek látszó Liberális Párttal kötött hasonló megegyezést, hamarosan azonban ismét visszakanyarodott a néppárti szövetséghez, majd a német kisebbséggel, aztán újból a liberálisokkal kísérletezett. Ezek az egyezkedések a kis pártokat sújtó választási rendszer ellenére is biztosították néhány magyar parlamenti képviselő megválasztását, de az ígéreteket a kormányok nem váltották be, a paktumpolitika a gyakorlatban tehát nem sokat javított a magyarság sorsán.

Aktív tevékenységet fejtettek ki az erdélyi magyar kommunisták, oket viszont jelentosen befolyásolta a Román Kommunista Párt. 1934-ben a román kommunisták útmutatása alapján a Magyar Párt ellenzékéből jött létre a Magyar Dolgozók Szövetsége (a MADOSZ), amely egy progresszív gazdasági és társadalmi politika keretében, az általános demokratizálás jegyében kereste a nemzetiségi kérdés megoldását és az önrendelkezési jog biztosítását.

1938-ban BÁNFFY MIKLÓS vezetésével létrejött a Magyar Népközösség, a magyarság kulturális és gazdasági-társadalmi képviselőjének ellátására. Ekkor indultak tárgyalások egy új kisebbségi statútumról is, amely különösen az oktatásban, a kulturális intézmények és az egyházak működésében ígért javulást. A tartós nemzeti elnyomás és az eluralkodó belpolitikai káosz hatására az erdélyi magyarság többsége ekkor már szkeptikusan tekintett az ilyen egyezkedési kísérletekre.

MÁRTON ÁRON 1944. május 18-ai Kolozsvári mondott beszéde és levelei a magyarországi miniszterekhez

1944 tavaszán Észak-Erdélyi bérmakörútja során MÁRTON ÁRON keserűséggel a szívében érkezett Kolozsvárra, ahol papszentelésre várták. A Szt. Mihály templomban mondott felejthetetlen beszédében így szolt: ”Értesültem, hogy híveim az egyházmegye legkeletibb

határától kezdve mélységes megdöbbenéssel fogadták ismert személyiségek szabadságának korlátozásáról és bizonytalan sorsáról elterjedt híreket. Ugyanúgy aggodalommal kísérték a zsidók ellen az utóbbi idokban végrehajtott intézkedéseket. Örömmel hallottam híveimnek ezt az erkölcsi felfogását, véleményét és ítéletét...”¹³ A város zsongott a beszéd hatására. Sokan féltették a püspököt és kérték, hogy minél előbb utazzon vissza Romániába.

Mindnyájan meglepődtek, amikor másnap a helytartóságról egy tisztviselőt kért írógéppel, papírral, indigóval. Felment hozzá a város prefektusa, régi jó barátja, és két másik barátja kétségbeesetten mondták el, hogy még ok sem tudják vállalni a felelőséget a prédikációért, és félnek, hogy letartóztatják a püspököt. MÁRTON ÁRON ezt válaszolta: "a szemetek világa". Aztán diktálni kezdte a leveleket.

Az első így hangzott: "Mélyen tisztelt Miniszterelnök úr. Az egyházmegyéim népével együtt megdöbbenve kellett tapasztalnom a felelőtlen intézkedést, hogy a zsidóságnak még az életét sem kímélik meg, az embertelenségnek az utolsó határáig mentek el. Tisztelettel, de felelőségemnek teljes tudatában figyelmeztetem, hogy ilyen tényért egy embernek, még ha miniszterelnök, vagy egy kormánynak sem elég a felelősége, mert ennek a terhét egy egész nép viseli, éppen ezért kérem, hogy ezt a rendelkezést azonnal vonja vissza, amit még jóvá tud tenni, azt tegye jóvá, mert ennek bunhodását a mi népünk fogja megérni." És elcímezte a levelet SZTÓJAI DÖME miniszterelnöknek. Utána újabb papírt tetetett a gépbe és folytatta: "Mélyen tisztelt Belügyminiszter úr! Az elmúlt évtizedek alatt mi nem tudtunk eléggé örvendeni, amikor jeles barátaival együtt Csehszlovákiában védelmébe vette az ottani magyarságot. Irodalmat teremtettek, a csehszlovákiai parlamentben a magyarságnak tekintélyt szereztek, szavuknak súlyt adtak. Annál nagyobb a megdöbbenésünk, hogy bár meggyozódases katolikus embernek ismerjük Önt, most az intézkedéseiben nemcsak, hogy nem keresztény, hanem az emberiség színvonalát sem éri el. Tisztelettel, de a szónak minden súlyával kérem, hogy a legutóbbi intézkedéseit azonnal vonja vissza, vagy ha ezt nem teheti, azonnal adja be a belügyministerségről való lemondását!" A levelet JAROSS ANDORNAK címezte.

A marosvásárhelyi gyűlés és a memorandum

1944. augusztus 23-án szintén Kolozsváron tartózkodott, amikor Románia átállt a szovjet oldalra. Most sem tudták lebeszélni arról, hogy azonnal hazautazzon.

A románok a nagy történelmi pillanatokban mindig fel tudták használni kituno politikusaikat. Most is jól tudták, hogy nemsokára tárgyalások kezdődnek Erdély hovatarozásáról, és ok a gyoztos oldalról érvelnek majd. De azt is tudták, hogy a leghatásosabb ütökártya az lenne, ha maguk az erdélyi magyarok kérnék a Romániához való csatlakozást. És ez nem is tunt olyan lehetetlennek a MADOSZ (az erdélyi magyar kommunisták pártja) segítségével, amely teljesen a román kommunisták befolyása alatt állt. A MADOSZ-nak (idoközben Magyar Népi Szövetségre változtatta nevét) megígérték, hogy a magyar pártok között monopol helyzetet fog élvezni, sőt kilátásba helyezték, hogy 25-30 parlamenti mandátumot és államtitkári pozíciókat is kap. '45. november 15-én össze is ült az Magyar Népi Szövetség Központi Bizottsága Marosvásárhelyen.¹⁶ A Szövetség elnöke KURKÓ GYÁRFÁS kisiparos volt. Az első fogalmazványt, mely szerint "az erdélyi magyarság kijelenti, hogy Romániához akar tartozni, mert a román kormány a legnagyobb megértéssel viseltetik a magyarsággal szemben", még a kommunisták sem tudták elfogadni. Végül az ügyvédek¹⁷ megfogalmaztak egy szöveget, amit el is fogadtak: "Tudatában vagyunk annak, hogy az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldása nem határkérdés, hanem a demokrácia megerosödésének, a nemzeti jogegyenlőség megvalósításának, a határok feloldásának a kérdése. Nem helyeselheto semmiféle 'áttelepítés', amely anyaföldünktől szakítana el. Nem helyeselheto semmiféle olyan törekvés, akár magyar, akár román részről, amely a bécsi döntéshez hasonló módszerrel, a nemzetközi reakció szolgálatába Erdélyből újra háborús tuzfészket teremtene." Ezt a szöveget nem verték nagy dobra, de a párizsi konferencián TaTaRESCU román külügyminiszter, mint az erdélyi magyarok óriási többségének kívánságát olvasta fel.

A határozat híre mégis kiszivárgott. Amikor MÁRTON ÁRONHOZ is eljutott, a püspök magához hívta dr. SZÁSZ PÁLT és VENCZEL JÓZSEFET. SZÁSZ PÁL az Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet elnöke volt, amely 200.000-es taglétszámával, tokéjével és modern gépparkjával az erdélyi

gazdasági élet egyik vezető szerve volt. VENCZEL JÓZSEF egyetemi professzor pedig a Hitel c. folyóirat egyik szerkesztőjeként, az erdélyi magyarság kiemelkedő vezetőjének számított. A püspök kettejükkel beszélte meg a sürgős tennivalókat. Össze kellett állítaniuk egy memorandumot, amely tartalmazza a következőket:

- 1.** Az MNSZ a Román Kommunista Párt magyar nyelvű fiókszervezete. Minthogy Erdély népének még 5%-a sem kommunista, az MNSZ-nek nincs joga a magyarság nevében nyilatkozni. Az MNSZ vezetői, akik az RKP (Román Kommunista Párt) tagjai, pártfegyelem alatt állnak és csak olyan határozatokat hozhatnak, amelyek a jelenlegi kormánynak megfelelnek, függetlenül attól, hogy elnyös-e ez a magyarságnak, vagy sem.
- 2.** A két világháború között sokan meggyozodhettek arról, hogy Trianont a vesztes országokkal szembeni elfogultság diktálta és ezért a döntések nem egy esetben téves megokolásokat eredményeztek. Most alkalom kínálkozik arra, hogy a magyarság rovására elkövetett túlzásokat egy új békeszerződés szövege jóvátegye. Romániában közel 2 millió magyar él. Ezeknek a sorsát nem lehet frázisokkal és ígéretekkel elintézni. Úgy kell meghúzni a határokat, hogy a magyarok közül legalább 1,2 millió kerüljön vissza saját nemzetéhez. A Dél-Erdélyben maradt magyarok és az Észak-Erdélyben maradt románok kölcsönös kártérítéssel, önként hazát cserélhetnek és örökre megoldódik a két nemzet közötti nemzeti vita. Nem akarunk igazságtalanságot. Nem akarunk olyan földet, ahol román testvéreink élnek többségben. Tartozzanak nekik is a saját nemzetükhöz.
- 3.** Az erdélyi magyarságot olyan személy képviselje a béketárgyalásokon, aki független és az erdélyi magyarság szempontjából teljesen megbízható. A legalkalmasabb lenne dr. TELEKI GÉZA egyetemi tanár, aki ismeri Erdélyt és Erdély történetét nemzeti összetételét.
- 4.** A memorandumot azoknak az erdélyi magyar intézményeknek vezetői írják alá, akiket tagjai szabadon választhattak, vagy a törvény és tradíciók értelmében állásuknál fogva a magyarság elismert vezetői Erdélyben.

1945 decemberének első hetében volt az első megbeszélés Kolozsváron. Jelen volt dr. SZÁSZ PÁL, az EMGE elnöke, KORPARICH EDE, a Romániai Magyar Fogyasztási Szövetkezet elnöke, LAKATOS ISTVÁN, a Romániai Magyar Hitel- és Gazdasági Szövetkezet elnöke, dr. BÚZA LÁSZLÓ, a magyar egyetemen a nemzetközi jog professzora, dr. JUHÁSZ ISTVÁN, a Kolozsvári Református teológia rektora, dr. NAGY GÉZA, az Erdélyi Múzeum Egyesület titkára, dr. VENCZEL JÓZSEF, egyetemi tanár, a Teleki Pál Tudományos Intézet titkára. Az értekezlet több óráig tartó tanácskozás után a következő határozatot hozta: megbízza dr. BÚZA LÁSZLÓ professzor urat, a nemzetközi jog tanárát, hogy az elhangzottak alapján szerkessze meg a memorandumot, amelynek a következőket kell tartalmaznia:

- 1.** Bizonyítsa be, hogy a Magyar Népi Szövetség csak a magyar anyanyelvű kommunisták nevében nyilatkozhat és az erdélyi magyarságot nem képviseli.
- 2.** Indokolja meg, hogy közel 2 millió magyar sorsát nem lehet ígéretekkel megoldani.
- 3.** Dr. VENCZEL JÓZSEF rajzoljon mellékletnek egy néprajzi térképet a 1910-es népszámlálás alapján, s azon úgy húzza meg a választóvonalakat, hogy minél kevesebb magyar maradjon Romániában, és ugyancsak minél kevesebb román kerüljön Magyarországra. A néprajzi térképet a memorandummal együtt eljuttatják a tárgyalásokon résztvevő nagyhatalmakhoz.

Minthogy RÁKOSI MÁTYÁS magyar meggyozódése és GYÖNGYÖSI JÁNOS magyar külügyminiszter szakmai fölkészültségében nem bízhattak meg, úgy határoztak, hogy a béketárgyalások alkalmával az erdélyiek ügyének képviselőjére dr. TELEKI GÉZA, magyarországi egyetemi tanárt kéri fel. A memorandumot Erdély magyarságának óriási többségét képviselő öt intézmény vezetője írta alá. Az aláírók: MÁRTON ÁRON, Erdély római katolikus püspöke, VÁSÁRHELYI JÁNOS, Erdély református püspöke, Dr. SZÁSZ PÁL, az Erdélyi Gazdasági Egyesület elnöke, KORPARICH EDE, a Romániai Magyar Fogyasztási Szövetkezetek elnöke, LAKATOS ISTVÁN, a Romániai Magyar Hitel- és Gazdasági Szövetkezetek elnöke.

A katolikus és a református püspök vallási alapon képviselte az erdélyi magyarság nagy

részét, az EMGE kb. 200.000 taggal rendelkezett, a két szövetkezeti központhoz pedig 1102 szövetkezet csatlakozott, közel 600.000 taggal.

VENCZEL JÓZSEF megszerkesztette a térképet, mely szerint 1.350.000 magyar és 850.000 román csatlakozott volna Magyarországhoz. A memorandumot efordították négy nyelvre, elkészítették dr. TELEKI GÉZA megbízólevelét és mind az öten aláírták. Dr. NÉKÁM SÁNDORT, Magyarország bukaresti nagykövetét kérték meg, hogy a megbízólevelet kézbesítse TELEKINEK, és hogy a magyar kormányt rávegye a memorandum támogatására.

NÉKÁM eljuttatta a memorandumot a szövetségesekhez, de rossz hírekkel tért vissza. Elmondta, hogy. Minthogy az Egyesült Államokban végezte egyetemi tanulmányait, régi ismeresként volt alkalma beszélni az amerikai delegáció egyes tagjaival. Tolük tudta meg, hogy 1946. május 7-én ülnek össze a nagyhatalmak képviselői (Szovjetunió, Egyesült Államok, Anglia, Franciaország), hogy megfogalmazzák a párizsi békekonferencia elé terjesztendő szerződés szövegét. NÉKÁM értesülése szerint Egyesült Államok álláspontja az, hogy a Magyarországot ért igazságtalanságokon változtatni kell, ezzel véget vetve az állandó revíziós agitációnak. Franciaország, de különösen a Szovjetunió ellenezte a változásokat. Az oroszok dühösek, mert a SZÁLASI vezette Magyarország a végsőkig kitartott Németország mellett, ellentétben a románokkal akik kiugrásuk után kilenc hónapig harcoltak is a németek ellen.

De NÉKÁM ennél rosszabb hírt is hozott: a magyar kormány ugyanis nem vállalta az erdélyi magyarság támogatását. A kommunisták, akik ilyen kérdésekben is hangadók voltak, ismerték Szovjetunió álláspontját és nem mertek szembe kerülni a szovjet állásponttal. Amikor NÉKÁM SÁNDOR megpróbálta meggyozni RÁKOSIT, ezt a választ kapta: "A Szovjetunió még 1943-ban kijelentette, hogy Erdély sorsa attól függ, hogy melyik ország fordul szembe hamarabb Németországgal, és melyik segíti hatásosabban a szövetségesek antifasiszta háborúját. Ez egy ünnepélyes ígéret volt, amit a Szovjetunió és szövetségesei be is tartanak. Románia 1944. augusztus 23-án kilépett a háborúból és azonnal 12 hadosztálllyal vett részt a fasiszták elleni háborúban. 9 hónapig harcolt és 111 ezer katonát veszített a szövetségesek oldalán. Ezzel szemben Magyarország SZÁLASI FERENC vezetése alatt a végsőkig kitartott a németek mellett. A Debreceni Kormány egyetlen hadosztálllyal sem volt képes hozzájárulni a szövetségesek küzdelméhez. Ezen kívül Észak-Erdélyt a magyarok fasiszta nagyhatalmaktól kapták vissza. A szövetségesek még a háború idején kijelentették, hogy a fasiszták által eszközölt határváltoztatásokat nem fogják nem fogják elismerni. Magyarország nem követelhet lehetetlent. Megpróbáljuk ezzel szemben a határszéli magyar városokat, Aradot, Nagyváradot, Szatmárt és a magyarlakta határsávot visszakérni. Hogy vissza is kapjuk azonban, erre nincs nagy reményünk."

A magyarországi politikusok tehát nem támogatták TELEKI küldetését. Nem képviselhetek két különböző álláspontot a tárgyalásokon azzal, hogy GYÖNGYÖSI 4000 km² határ menti sávot Teleki pedig Észak-Erdélyt igényeli. A május 7-ei tárgyalásokon az Egyesült Államok képviselője valóban kérte a trianoni békeszerződés módosítását, viszont Franciaország és Szovjetunió kitartott álláspontja mellett.

A július 29-én kezdődő Párizsi tárgyalásokon GYÖNGYÖSI JÁNOS külügyminiszter vezette a magyar küldöttséget. Az erdélyiek memorandumát azonban nem adták át. 4000 km²-t kértek vissza a Trianon által Romániához csatolt 104.000 km²-bol. GHEORGHE TaTaRESCU román külügyminiszter kétszer szólalt fel a tárgyalások folyamán. Eloszor augusztus 14-én, azt kérte, ismerjék el, hogy Románia 44 augusztus 23-a után 14 hadosztálllyal harcolt a szövetségesek oldalán. Kérte, hogy könnyítsenek a jóvátételek terhein, amelyek akadályozzák Románia gazdasági újjászületését. Ugyanakkor azt is kérte, hogy Románia is kapjon kártérítést Németországtól és Magyarországtól, hiszen ezekkel az országokkal szemben Románia hadat viselt nyolc és fél hónapon át. Második beszédében 1946. szeptember 2-án visszautasította a magyar küldöttek 4000 km²-es visszacsatolási kérelmét. Megfelel a valóságnak, hogy ezen a területen a magyarok laknak többségben. De a három határszéli város, Arad, Nagyvárad és Szatmár, három vármegyének gazdasági, kulturális és vallási központja, és olyan vasúti csomópontok, amelyek nélkül e három megye gazdasági és kulturális élete megbénulna. A szóban forgó területen 483.000 lakos él, de lecsatolásuk 1.572.000 ember gazdasági fejlődését tenné lehetetlenné. A lecsatolásra már csak azért

sincs szükség, mert a magyarok Románia területén mindent megkapnak, ami gazdasági és kulturális fejlődésüket biztosítja. Felolvasta a Marosvásárhelyen magyar kommunistákkal megszavaztatott szöveget is. A nagyhatalmak Romániának adtak igazat. A 4000 km²-re vonatkozó magyar igényét is elutasították.

Amikor MÁRTON ÁRON értesült az eseményekről felkérte a memorandum aláíróit, hogy készítsenek egy újabb tiltakozó levelet. LAKATOS ISTVÁN a következőképpen hártotta el a kérést: "Püspök úr! Én szívesen aláírtam a memorandumot, mert reméltem, hogy az igazságos álláspontot képviselve, hasznára lehetek az erdélyi magyarságnak. Akkor még volt eshetősége annak, hogy szavunkat meghallgatják. Ma már erre semmi kilátás nincs. A békeszerződést nem fogják megváltoztatni. Felteszem a kérdést, egy platonikus tiltakozás használna-e az erdélyi magyarság ügyének és azoknak az intézményeknek, amelyeket képviselünk. Ne felejtjük ez azt sem, hogy amikor a memorandumot aláírtuk, még magyar állampolgárok voltunk és egy vitatott területen laktunk, úgyhogy szabadon elmondhattuk véleményünket a határkérdésben. De ma már más a helyzet. A bécsi döntés hivatalos megsemmisítése után mi ismét román állampolgárok lettünk jogilag is, és most állást foglalni Románia területi érdekei ellen, hazaárulási pert vonhat maga után. Én nem félek egy pertől sem, ha segít az erdélyi magyarság helyzetén, de a legcsekélyebb gyakorlati eredmény kilátása nélkül nem hiszem, hogy érdemes lenne intézményeinket és saját életünket is veszélyeztetni. Az én álláspontom az, hogy a tiltakozó levélnek, vagy táviratnak gyakorlati eredménye úgysem lesz, tehát nem érdemes elküldeni." Miután VÁSÁRHELYI JÁNOS is csatlakozott LAKATOS ISTVÁN véleményéhez, MÁRTON ÁRON visszavonta indítványát.

HUNSOR összeállítás, december 29-én 2000.